

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi[®] digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Hamburg, Germany, 2026 Issue 6

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Hamburg 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

BOJXONA TO'LOVLARIDAN QARZDORLIKNI UNDIRISH MEXANIZMINING HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Bojxona instituti dotsenti v.b., i.f.f.d. (PhD)

Sarmanov Orifjon Adiljonovich

Bojxona instituti katta o'qituvchisi

Mamatov Shuxrat Xoliqulovich

Zamonaviy moliyaviy boshqaruvda bojxona to'lovlarining to'liq va o'z vaqtida undirilishi davlat budjeti barqarorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Tashqi iqtisodiy faoliyat hajmining kengayishi, bojxona ma'muriyatchiligining raqamlashtirilishi va tovarlar chiqarib yuborilganidan keyingi nazoratning rivojlanishi bojxona to'lovlari bo'yicha qarzdorliklarni aniqlash hamda undirish mexanizmini yanada takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. Bunda fiskal manfaatlarni himoya qilish bilan bir qatorda tadbirkorlik subyektlarining qonuniy huquqlari, nizolarni tezkor hal etish va undirish xarajatlarini kamaytirish tamoyillariga ham rioya etilishi lozim.

Bojxona qarzdorligini boshqarishning xalqaro huquqiy mezonlari, avvalo, Jahon bojxona tashkilotining Qayta ko'rilgan Kioto konvensiyasida mujassamlashgan. O'zbekiston 2021-yil 16-fevralda ushbu Konvensiyaga qo'shilgan bo'lib, u mamlakatimiz uchun 2021-yil 16-maydan kuchga kirgan [1]. Konvensiya Bosh ilovasining 4-bobi bojlar va soliqlarni hisoblash, undirish, to'lashni kechiktirish va qaytarishning umumiy standartlarini belgilaydi. Xususan, 4.10-standart undirilmagan to'lovlar bo'yicha huquqiy choralar ko'riladigan muddatning milliy qonunchilikda aniq belgilanishini, 4.11-standart esa kechiktirilgan summalariga foiz hisoblash stavkasi va shartlarining huquqiy jihatdan ravshan bo'lishini talab qiladi. 4.16-standartga ko'ra, imkon qadar kechiktirilgan to'lovga foiz undirilmasligi, 4.17-standartga muvofiq esa kechiktirish muddati kamida 14 kun bo'lishi lozim [2].

O'zbekiston Respublikasining amaldagi Bojxona kodeksida mazkur xalqaro tamoyillarga mos ravishda bojxona to'lovlari bo'yicha qarzdorlikning yuzaga kelishi, talabnoma yuborish, penya hisoblash, bo'lib-bo'lib to'lash va majburiy undiruv mexanizmlari alohida bobda tartibga solingan. Kodeksning 347-moddasiga ko'ra, belgilangan muddatlarda to'lanmagan bojxona to'lovlari va qonunda nazarda tutilgan foizlar qarzdorlik tarkibini shakllantiradi; qarzdorlik bazaviy hisoblash miqdorining 20 foizidan oshmasa, u shakllanmaydi. 348-modda talabnomani qarzdorlik aniqlangan kundan boshlab o'n ish kunidan kechiktirmay, to'lovchi uni olganligini tasdiqlash imkonini beradigan usulda yuborishni belgilaydi [3].

1-jadval

Qayta ko'rilgan Kioto konvensiyasi standartlari va O'zbekiston amaliyotining qiyosiy tavsifi

Standart	Xalqaro talab	Milliy huquqiy mexanizm
4.10	Undirish choralari qo'llash muddati qonunda belgilanadi	BK 347–351-moddalarida qarzdorlik, talabnoma va majburiy undirish bosqichlari belgilangan
4.11	Kechiktirilgan to'lov bo'yicha foiz stavkasi va shartlari aniq bo'lishi lozim	BK 349-moddasida penya har bir kalendar kun uchun Markaziy bank qayta moliyalash stavkasining 1/300 qismi miqdorida hisoblanadi
4.16–4.17	Kechiktirish imkon qadar foizsiz va kamida 14 kun muddatga berilishi tavsiya etiladi	Milliy tartibda kechiktirish/bo'lib to'lash va ayrim qarzdorliklarni olti oy davomida teng ulushlarda to'lash imkoniyati mavjud

Manba: Jahon bojxona tashkiloti va O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [2; 3].

Bojxona kodeksining 349-moddasida qarzdorlik o'z vaqtida to'lanmagan har bir kalendar kun uchun penya hisoblanishi belgilangan. Penya stavkasi amaldagi Markaziy bank qayta moliyalash stavkasining uch yuzdan bir qismiga teng bo'lib, uning jami miqdori asosiy qarzdorlik summasidan oshmasligi kerak. 350-moddada to'lovchi ayrim hollarda qarzdorlikni olti oy davomida teng ulushlarda to'lash huquqiga ega ekani, 351-moddada esa bank hisobvaraqlaridagi mablag'lar hisobidan inkasso topshiriqnomasi orqali so'zsiz undiruv mexanizmi nazarda tutilgani belgilangan [3]. Ushbu normalar undirish jarayonining asosiy huquqiy arxitekturasini yaratgan bo'lsa-da, amaliy samaradorlik ko'p jihatdan ularning axborot tizimlari bilan qay darajada integratsiyalashganiga bog'liq.

Tadqiqot materiallari tahlili amaliyotda to'rtta asosiy muammoni ko'rsatadi. Birinchidan, ayrim turdagi qarzdorliklar bo'yicha penyani hisoblashda xodimning qo'lda bajaradigan operatsiyalari saqlanib qolishi vaqt sarfini oshiradi va inson omili bilan bog'liq xatolar xavfini yuzaga keltiradi. Ikkinchidan, hisoblangan penyaning undirish jarayoniga avtomatik qo'shilmasligi asosiy qarzdorlik va penya bo'yicha alohida ma'muriy operatsiyalarni talab qilishi mumkin. Uchinchidan, elektron deklaratsiyalash jarayonida qarzdorlik haqidagi ogohlantirishning umumiy ko'rinishda aks etishi xodimning qo'shimcha modulga kirib, qarzdorlik turini alohida tekshirishiga olib keladi. To'rtinchidan, talabnomalarni an'anaviy usulda yetkazish to'lovchining manzili o'zgargan holatlarda jarayonning cho'zilishiga sabab bo'lishi mumkin. Mazkur muammolar qarzdorlik boshqaruvini faqat huquqiy

undiruv sifatida emas, balki raqamli preventiv nazorat tizimi sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Jahon bojxona tashkilotining Revenue Package materiallarida bojxona ma'muriyatlarida qarzdorlikni boshqarishga bag'ishlangan alohida hujjat mavjud bo'lib, uning asosiy yo'nalishi qonuniy undirilishi lozim bo'lgan daromadlarni aniqlash va yig'ish salohiyatini kuchaytirishga qaratilgan [4]. Bunday yondashuv qarzdorlikning yuzaga kelishini oldini olish, qarzdorlarni risk darajasiga ko'ra ajratish, qarzdorlikning "yoshi" va tarkibini monitoring qilish, ixtiyoriy to'lovni rag'batlantirish hamda zarur hollarda majburiy undiruv mexanizmlarini bosqichma-bosqich qo'llashni yagona boshqaruv sikliga birlashtirishni talab etadi. O'zbekiston amaliyotida ham ushbu konsepsiyani "qarzdorlik aniqlash – xabardor qilish – ixtiyoriy to'lash – avtomatik penya – inkasso – mol-mulk/sud tartibi – monitoring" zanjiri asosida raqamlashtirish maqsadga muvofiq.

2-jadval

Bojxona qarzdorligini undirish mexanizmini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari

Yo'nalish	Taklif	Kutilayotgan natija
Penya hisoblash	"Bojxona to'lovlari" axborot tizimida penya stavkasini Markaziy bankning amaldagi stavkasidan avtomatik olib, kunlik hisoblash algoritmini joriy etish	Hisob-kitob aniqligi, tezligi va bir xilligi oshadi
Undirish	Asosiy qarzdorlik va hisoblangan penyani yagona elektron undiruv jarayonida bog'lash; inkasso jarayonini avtomatik nazorat qilish	Undirish vaqti va ma'muriy xarajatlar qisqaradi
Raqamli xabardorlik	Talabnomani to'lovchining shaxsiy kabinetiga avtomatik yuborish, e-mail/SMS orqali bildirishnoma berish	Talabnomani yetkazish ishonchligi va ixtiyoriy to'lov darajasi oshadi
Risk-profil	Deklaratsiyada qarzdorlik turi, muddati va summasi bo'yicha strukturali indikator; bog'liq shaxslar bo'yicha faqat risk baholashda qonuniy ma'lumotlardan foydalanish	Yangi qarzdorliklarning oldini olish va nazoratning manzilliligi kuchayadi

Manba: tadqiqot materiallari va xalqaro standartlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Yuqoridagi qiyosiy tahlil asosida bojxona to'lovlaridan qarzdorlikni undirishning huquqiy va tashkiliy mexanizmini takomillashtirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Birinchidan, penya hisoblash algoritmini to'liq avtomatlashtirib, hisoblash bazasi, amal qilayotgan stavka, kunlar soni va yakuniy summaning elektron izini shakllantirish lozim. Bunda formula qat'iy bitta foizga bog'lanmasdan, Bojxona kodeksining 349-moddasiga muvofiq Markaziy bankning ayni davrdagi qayta moliyalash stavkasini tizim orqali avtomatik qabul qilishi kerak. Bu yondashuv huquqiy o'zgarishlar yuz berganda dasturiy ta'minotni qo'lda qayta sozlash ehtiyojini kamaytiradi.

Ikkinchidan, qarzdorlikni majburiy undirishda asosiy summa va penya o'rtasidagi axborot bog'liqligini kuchaytirish, inkasso topshiriqnomasini shakllantirishdan oldin tizim tomonidan qarzdorlikning barcha tarkibiy qismlarini avtomatik tekshirish mexanizmini joriy etish zarur. Amaldagi Bojxona kodeksi penyaning to'lanishi va undirilishini bojxona qarzdorligini undirish tartibi bilan bog'laydi, shuning uchun asosiy vazifa huquqiy mexanizmni raqamli ijro bilan to'liq uyg'unlashtirishdan iborat [3].

Uchinchidan, 348-moddada nazarda tutilgan talabnomani "olinganligini tasdiqlash imkonini beradigan har qanday usul" orqali yuborish qoidasi elektron xabardor qilish tizimini kengaytirish uchun yetarli huquqiy asos yaratadi. Shu sababli qarzdorlik aniqlangach, elektron talabnoma avtomatik ravishda tadbirkorning shaxsiy kabinetida aks etishi, uning elektron pochta manzili va mobil raqamiga qo'shimcha bildirishnoma yuborilishi maqsadga muvofiq. Bunda elektron yetkazilgan sana tizimda qayd etilib, o'n ish kunlik bajarish muddati avtomatik hisoblanishi kerak. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 6-noyabrdagi 700-son qarorida bojxona auditiga oid talabnoma shakli va uni bajarish uchun o'n ish kunlik muddat ham mustahkamlangan [5].

To'rtinchidan, deklaratsiyalash tizimida qarzdorlik haqidagi ma'lumotni umumiy ogohlantirish bilan cheklamasdan, qarzdorlik turi, yuzaga kelgan sana, muddati, asosiy summa va penya bo'yicha strukturali ko'rsatkichlarni chiqarish lozim. Bunday "qarzdorlik profili" bojxona xodimiga qo'shimcha modulga kirmasdan turib riskni baholash imkonini beradi. Qarzdor korxona rahbari yoki ta'sischisi bilan bog'liq boshqa subyektlar bo'yicha ma'lumotlar esa avtomatik taqiq sifatida emas, faqat qonuniy asoslangan risk indikator sifatida qo'llanishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv bir tomondan davlatning fiskal manfaatlarini himoya qilsa, ikkinchi tomondan halol tadbirkorlik faoliyatiga asossiz cheklovlar qo'yilishining oldini oladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda bojxona to‘lovlaridan qarzдорlikni undirishning bazaviy huquqiy mexanizmi xalqaro standartlarga yaqinlashtirilgan: qarzдорlikning yuzaga kelish shartlari, minimal chegara, talabnoma, penya, bo‘lib to‘lash, inkasso va sud tartibi qonunchilikda belgilangan. Keyingi bosqichdagi ustuvor vazifa ushbu normalarni yagona raqamli boshqaruv sikliga birlashtirishdan iborat. Penyaning avtomatik hisoblanishi, qarzдорlik va penyaning yagona elektron undiruv jarayonida boshqarilishi, talabnomalarning shaxsiy kabinet orqali yetkazilishi hamda riskga asoslangan “qarzдорlik profili”ning joriy etilishi undirish muddatlarini qisqartiradi, inson omilini kamaytiradi va davlat budjetiga bojxona tushumlarining o‘z vaqtida kelib tushishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. World Customs Organization. Uzbekistan accedes to the Revised Kyoto Convention (RKC), becoming the 127th Contracting Party. 18 February 2021. <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2021/february/uzbekistan-accedes-to-the-rkc-becoming-the-127th-contracting-party.aspx>
2. World Customs Organization. Revised Kyoto Convention. General Annex, Chapter 4: Duties and Taxes. https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/gach4.aspx
3. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. 20.01.2016. Amaldagi tahrir. <https://lex.uz/docs/-2876354>
4. World Customs Organization. Revenue Package: Debt management in Customs Administrations. <https://www.wcoomd.org/en/topics/key-issues/revenue-package/latest-updates-policy.aspx>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 6-noyabrdagi 700-son “Bojxona sohasidagi ayrim tartib-taomillarni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. <https://lex.uz/docs/-7816457>